

Samiske og kvenske krigsbarn – en diskusjon om betydningen av etnisitet

Sunniva Árja Tobiasen, s.a.tobiasen@stk.uio.no

Universitetslektor, Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo

Sammendrag

En gruppe krigsbarn som vi har lite kunnskap om, er de født under og rett etter andre verdenskrig i Norge av samiske og kvenske mødre. I artikkelen presenterer jeg noen historiske linjer gjennom eksempler på krigsbarn fra ulike generasjoner, og ulike kriger, og jeg diskuterer hvorfor det er viktig for oss i dag å lære mer om den eldre generasjonen krigsbarn i Norge – med et særlig fokus på etnisitet.

Under og etter andre verdenskrig ble det født anslagsvis mellom 10 000 og 12 000 krigsbarn i Norge (Olsen, 1998, s. 68–69). Betegnelsen «krigsbarn» brukes gjerne om barn hvor den ene av foreldrene er en del av okkupasjonsmakten eller fredsbevarende styrker, og den andre forelder er en del av lokalbefolkningen (Mochmann, 2017, s. 321). Et perspektiv det i liten grad er blitt forsket på, og som vi dermed vet lite om, er betydningen av mors etnisitet for krigsbarn. Eksisterende forskning på krigsbarn født i Norge under og rett etter andre verdenskrig indikerer at mors etnisitet var av betydning for okkupasjonsmakten, for familien og lokalsamfunn, samt for krigsbarna selv. Under andre verdenskrig var Nazi-Tyskland bekymret for de høye fødselstallene i områder av Norge hvor den samiske befolkningen var i flertall, da de samiske kvinnene ikke ble ansett som av den riktige rasen, i motsetning til norske kvinner (Olsen, 1998, s. 39). Nazistene etablerte sin organisasjon Lebensborn i Norge, men opprettet ingen mødre- og barnehjem nord for Trondheim (Ericsson & Simonsen, 2005 s. 33). Tyske observatører rapporterte at det var vanskelig å se forskjell på norske og samiske kvinner (Olsen, 1998, s. 39). Det var viktig for Lebensborn å undersøke mors opphav når de fikk barn med en tysk soldat. Mor og barn ble gjerne avvist om det var tvil om rase/etnisitet (Olsen, 1998, s. 40). Samtidig er det i oversikter fra Lebensborn navn på aksepterte kvinner som gjenspeiler samisk eller kvensk slektskap (Evjen & Sindt, 2022, s. 150). I Sør-Varanger kommune i Finnmark, med sine da 8000 registrerte innbyggere, ble det født omkring 200 krigsbarn. I forhold til folketallet er dette sannsynligvis det stedet i Norge hvor det ble født

flest krigsbarn (Borge, 2014, s. 82). Hvis vi tar utgangspunkt i det anslagsvise totale antallet fødte krigsbarn, så utgjør de ca. 2000 registrerte krigsmødrene i Nord-Norge ca. 20 %, noe som må regnes som et minimumsantall (Evjen & Sindt, 2022, s. 136). Vi vet ikke hvor mange krigsbarn som ble født av samiske og kvenske mødre, da det estimerte antallet samlet sett hovedsakelig baserer seg på registre som vektlegger at far var tysk soldat, mer enn mors etnisitet.

I denne artikkelen vektlegger jeg samisk og kvensk tilhørighet. Jeg bruker hovedsakelig begrepet «kven», fremfor «finsk-ætta» og «norskfinner», fordi det er mer etablert både i relevant forskning og i offentlige papirer. En persons etniske tilhørighet kan være av positiv betydning for både enkeltpersoner og grupper, men det kan også ha stigma og skam knyttet til seg. Hvordan etnisk identitet forstås, har forandret seg over tid for den samiske og kvenske befolkningen i Norge. Både gjennom striden om Alta-Kautokeino-vassdraget, som pågikk på 1970- og inn på 1980-tallet, og endringene i samisk og kvensk politikk de påfølgende tiår (Niemi, 2002, s. 35–37). Status som urfolk og nasjonal minoritet er av betydning i kampene for anerkjennelse og rettigheter. Denne perioden med endring har blitt beskrevet som en revitalisering, hvor en tar tilbake og bygger opp egen kultur og språk (Bjørklund, 2016, s. 12). Det har også vært debatt om hvilke kategorier den enkelte tilhører, hvilke kategorier en vil «bekjenne» åpent, og hvilke kategorier andre tillegger den enkelte. Forståelser og opplevelser av identitet og etnisitet kan sies å være en sosial prosess (Gullestad, 2002, s. 45–46), samt være knyttet til sted (Kramvig, 1999, s. 133–136). Identifisering er både hvordan den enkelte opplever seg selv, og hvordan den enkelte blir oppfattet av andre.

Hva kunne vi ha funnet ut om vi hadde undersøkt mer om samiske og kvenske krigsbarn født i Norge, og hvorfor er dette et viktig perspektiv i forskning på krigsbarn? Hvilken betydning har mors etniske tilhørighet for hvordan vi møter krigsbarn, og for hvordan krigsbarna forstår seg selv? Ved å presentere noen historiske linjer gjennom eksempler på krigsbarn over flere generasjoner, fra ulike kriger og konflikter, vil jeg diskutere hvorfor det er viktig for oss i dag å lære mer om den eldre generasjonen krigsbarn i Norge – med et særlig fokus på etnisitet. Jeg vil først drøfte hvorfor etnisitet som perspektiv er relevant i forskning på krigsbarn i Norge, deretter hvordan dette kan sees i kontekst med eksempler fra forskning på krigsbarn utenfor Norge, før jeg til slutt diskuterer dette i lys av eksempler fra eksisterende forskning på samiske og kvenske krigsbarn.

Etnisitet, rase og sikkerhet

Begrepene «etnisitet» og «rase» er ikke nødvendigvis synonyme i norsk kontekst, selv om «etnisitet» i mange tilfeller brukes i stedet for «rase». For eksempel brukes gjerne «etnisk norsk» i stedet for «hvit», mens «innvandrere» kan assosieres med «mørk hudfarge» (Gullestad, 2002, s. 50). Norge blir gjerne fremstilt som et historisk homogent samfunn, selv med den lange historien med fornorskning av urfolk og nasjonale minoriteter (Keskinen mfl., 2019, s. 3–4). Forestillingen om det homogene Norge var en del av nasjonsbyggingen og har vært sterkt knyttet til ulike syn på etnisitet og rase, samt sikkerhetspolitikk.

Minoritetspolitikken overfor kvener og samer i andre halvdel av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet var først hovedsakelig en språk- og skolepolitikk, men omfattet etter hvert de fleste samfunnsområder. Niemi (2002, s. 28) påpeker at «når fornorskningstiltakene ble særlig omfattende og mange lengst nord i riket, i Nord-Troms og Finnmark, var hovedgrunnen at her ble de mer allmenne ideer om nasjonsbygging koblet med *sikkerhetspolitikk*» (utheving i original). Den økte finske innvandringen til Nord-Norge fra 1830–1840-tallet, samt at Finland var et storhertugdømme under Russland, bidro til forestillingen om en politisk trussel, og begrepet «den finske fare» oppstod (Eriksen & Niemi, 1981, s. 317–323). Uttrykk som betegnet samene som «de eldste i landet», ble sjeldnere brukt, samene ble «fremmede», som kvener og andre minoriteter (Niemi, 2002, s. 27). Begrepet «innvandrere» ble vanlig – og særlig kvener, men også samer, ble betraktet som en mulig trussel mot nasjonalstaten (Eriksen & Niemi, 1981, s. 354). Fornorskningspolitikken varte opp til mellomkrigstiden, og i praksis levde skole- og språkpolitikken overfor barn videre i tiårene etter krigen var over (Niemi, 2002, s. 27–28).

Det har vært en endring i hvordan den samiske og kvenske befolkningen blir omtalt i Norge, og hvordan de omtaler seg selv. Niemi (2002, s. 24) skriver om den norske konteksten at «*[i]nnvandrere og urfolk* [nærmest ble] oppfattet som dikotomiske motsetninger» (utheving i original). Mens kategorien «innvandrere» betegner det foranderlige og bevegelige, betegner «urfolk» det uforanderlige og faste. Et spenningspunkt mellom disse betegnelse er ifølge Niemi at begge kategoriene utfordrer forestillingen om den homogene nasjonen – og fordrer spørsmålet om hvor grensene går for nasjon og folk. Etnisitet og avstamning kan bety mer enn nasjonalitet og statsborgerskap i mange situasjoner, men like fullt ha konsekvenser for inkluderings- og ekskluderingsprosesser. Både diskurser om innvandrere som en trussel mot homogene samfunn, sammen med politiske bestemmelser som angår forestillingen om slike trusler, påvirker rasialiserte minoriteter ifølge Keskinen mfl. (2019, s. 10–11).

Etnisitet, rase og sikkerhetspolitikk møtes i opprettholdelsen av forestillingen om den homogene nasjonen. Keskinen mfl. (2019, s. 11–12) gjengir hvordan det har vært en pågående

diskusjon blant akademikere det siste tiåret om hvilke konsekvenser økt mangfold har på styrken i et samfunns samhold og samstemthet. I Norge assosieres økt heterogenitet gjerne med innvandring, uten å inkludere urfolk og nasjonale minoriteter. Norge har en historie med etnisitet, rase og sikkerhetspolitikk i fornuftspolitikk overfor kvener og samer, hvor disse gruppene ble ansett som en sikkerhetstrussel. Såkalt sikkerhetisering («securitization») kan forstås på ulike måter, men defineres av Københavnerskolen som en diskursiv praksis (Keskinen mfl., 2019, s. 10–11). Fra dette perspektivet er det myndighetene, eller tilsvarende, som erklærer noen som en sikkerhetstrussel – som ikke har vært tradisjonelle militære sikkerhetstrusler, og denne diskursive konstruksjonen av noen som en sikkerhetstrussel legitimerer de tiltak som iverksettes for å håndtere sikkerhetstrusselen. Paris-skolen (ibid.) hevder en slik forståelse av sikkerhetisering ikke er tilstrekkelig; en må også inkludere byråkratiske praksiser (politikk), sikkerhetsteknologi og kunnskap om sikkerhet. Statens omtale og behandling av samer og kvener fra midten av 1800-tallet kan sees som et eksempel på sikkerhetisering (Eriksen & Niemi, 1981). Krigsbarn er et annet eksempel, noe som er særlig synlig i omtalen av dem etter andre verdenskrig. I boka *Krigsbarn i fredstid* undersøker Ericsson og Simonsen (2005, s. 16) «definisjonen av noen mennesker som en sosial problemkategori». De hevder vi kan lære noe om «sosiale utstøtningsprosesser» fra krigsbarna sine erfaringer. I tillegg til å bli kategorisert som annerledes, et sosialt problem, ble krigsbarna også vurdert som et sikkerhetsproblem. Barna ble assosiert med farens nasjonalitet og morens landssvik, som en fremtidig fiende, en mulig femtekolonne. Denne annengjøringen og utstøtelsen har hatt konsekvenser for krigsbarna, noe som er grundig dokumentert gjennom intervjuer med dem (Ericsson & Simonsen, 2005; Ellingsen, 2004).

Det har ikke blitt undersøkt hvordan gruppen krigsbarn som hadde samisk og kvensk tilhørighet, kan ha opplevd konsekvensene av denne annengjøringen som krigsbarn *sammen med* konsekvensene av et århundre med hard fornuftspolitikk. De samiske og kvenske krigsbarna kan ha blitt utsatt for en dobbel sikkerhetstrussel-tenking. Det vil si både som krigsbarn og som kvenske/samiske. Jeg vil komme tilbake til hvordan denne flerdimensjonale tenkingen om samiske og kvenske krigsbarn ikke har blitt tatt til etterretning i møte med krav om anerkjennelse og gjenoppreisning. Jeg vil videre gjengi eksempler fra forskning på andre grupper med krigsbarn for å utdype mer hvordan etnisitet og rase har blitt diskutert.

Krigsbarn i Sør-Stillehavet

Forskning på krigsbarn har i liten grad fokusert på urfolk. Et eksempel er allikevel prosjektet som resulterte i boka *Mother's Darlings of the South Pacific: The Children of Indigenous*

Women and U.S. Servicemen, World War II (Bennett & Wanhalla, 2016a). Boka beskriver erfaringer til krigsbarn med fedre som var soldater fra USA og lokale mødre som tilhørte en av de mange urfolksgruppene i Sør-Stillehavet, kjent som polynesiere. Forskningen på denne gruppen krigsbarn viser at så å si alle disse mødre og deres barn er fraværende i de offisielle militære arkivene, og vi vet lite om hvorfor. Det er anslagsvis 4000 krigsbarn som tilhører denne gruppen, og nesten alle mødre ble etterlatt med barna og måtte oppdra dem sammen med kvinnens overordnede familie (Bennett & Wanhalla, 2016b, s. 2). Dette er noe vi kan se likhetstrekk med i dokumentasjonen om krigsbarn av samiske og kvenske mødre. Det vi vet om de samiske og kvenske krigsbarna, er at de enten ble feilregistrert eller ikke registrert i det hele tatt av Lebensborn under krigen, og etter krigen, da den norske stat ville skaffe seg en oversikt over antallet fødte krigsbarn, synes ikke mors etniske tilhørighet å ha vært et sentralt spørsmål.

Krigsbarna som ble født av amerikanske soldater under krigene i Japan, Korea og Vietnam, fikk tilleggsbyrden av å tilhøre ulike etnisiteter, og dermed ble de forlatt, institusjonalisert eller adoptert bort (Wanhalla mfl., 2016, s. 300). Krigsbarn født av urfolkskvinner i Sør-Stillehavet har en lignende historie om annengjøring som krigsbarn født i Asia generelt, men de opplevde ikke den overveldende sosiale avvisningen som andre krigsbarn som hadde blandet etnisk opphav. Hovedandelen av krigsbarna i Sør-Stillehavet ble ivaretatt av sin mors familie, og ble adoptert utenfor familien kun hvis mor ikke fikk noen form for hjelp eller assistanse (Wanhalla mfl., 2016, s. 300–301). Dette betyr ikke at krigsbarna i Sør-Stillehavet vokste opp uten utfordringer. Det var mye sosialt stigma knyttet til det å være «uekte» eller fordi far ikke var til stede, og selv om det var kjærlighet mellom mange av soldatene og kvinnene som fikk barn, ble også kvinnene mistenkeliggjort (ibid.). Jeg vil gjengi et eksempel på en lignende skjebne fra norsk/samisk kontekst senere i denne teksten, og drøfte dette med å vokse opp «blant sine egne» som krigsbarn.

Krigshistorie fra andre verdenskrig handler gjerne om kampene, strategiene og strategiene. Det har blitt skrevet utallige bøker om disse temaene, i flere litterære sjangre. Frem til 1980-tallet ble urfolkene gjerne fremstilt som et bakteppe for hovedaktørene og krigshandlingene som fant sted (Bennett & Wanhalla, 2016b, s. 11). Et politisk skifte på 1970-tallet gjorde at de tidligere kolonimaktene i Stillehavet i stor grad anerkjente politisk selvstendighet til de koloniserte øystatene og folkegruppene. Historiegjenfortellinger har i ettertiden i økende grad reflektert dette skiftet, med øyboerne som aktører i historien, samt en vektlegging av deres erfaringer. Kvinnene i Sør-Stillehavet og deres barn har i stor grad vært usynlige. Bennett og Wanhalla (2016b, s. 13) påpeker at «mannlige stemmer har dominert

historieskrivningen om Sør-Stillehavet», noe de begrunner med at fokuset i stor grad har ligget på spørsmål som interesserte mannlige historikere, men også dels med den manglende synligheten til urfolksvinner i arkivene. De skriver videre at forskere i det tidligere omtalte Mothers' Darlings-prosjektet måtte kjempe mot «arkivmakten» – det vil si «makten til å definere hva som er og ikke er et seriøst studieobjekt, og dermed verdt å nevne».

Parallelt med et lignende skifte for den samiske og kvenske befolkningen – en revitalisering som skjedde særlig etter 1970-tallet – har det vært økt interesse for og søkelys på samiske og kvenske perspektiv i forskning i Norge. Vi vet lite om krigsbarna med samisk og kvensk tilhørighet og deres mødre. Jeg vil hevde at dette perspektivet i stor grad har vært usynlig eller ikke blitt vektlagt i forskning på krigsbarn. Vektlegging av etnisitet og urfolk i forskning på krigsbarn er av særlig interesse i et generasjonsperspektiv fordi barn, som vi kan lese gjennom eksempler fra Sør-Stillehavet, har hatt lignende skjebner i samme tidsrom, andre steder i verden. Etnisitet, rase og identitet har spilt en rolle for dem, både positivt og negativt. For eksempel at mors etnisitet hadde betydning for at krigsbarna stort sett vokste opp i storfamilien. Generasjonsperspektivet på krigsbarn er også relevant fordi det finnes yngre generasjoner med krigsbarn hvor etnisitet er et sentralt aspekt i hvorfor de ble unnfanget, og hvordan de har blitt møtt og behandlet av omverdenen. Et eksempel er krigsbarn født under krigen i Bosnia-Hercegovina mellom 1992 og 1995. Ved å lære mer om og forstå hvordan mors etnisitet har påvirket eldre krigsbarn gjennom et helt liv, så vil vi kunne lære av dette når vi møter de yngre generasjonene, både på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå. Videre vil jeg diskutere dette generasjonsperspektivet og betydningen av mors bidrag til krigsbarns etniske tilhørighet.

Krigsbarn i Bosnia-Hercegovina

Under krigen i Bosnia-Hercegovina ble det født et ukjent antall barn som følge av seksuell vold utført av hovedsakelig serbisk militært personell mot bosniske muslimske kvinner. Den strategiske gjennomføring av voldtekter og påtvungne graviditeter representerte en politikk for etnisk utrensning, for å sikre at de bosniske kvinnene fødte serbiske barn og ikke bosniske muslimske barn. For denne generasjonen krigsbarn har etnisitet vært et nav i deres liv fra før de ble født. Alice Margaria (2011, s. 161) påpeker at i mesteparten av litteraturen som omhandler disse krigsbarna, regnes de som ikke-muslimere, de kategoriseres gjerne som serbiske. Dette reflekterer, som Margaria påpeker videre, den sosio-kulturelle forestillingen om at etnisk identitet er gitt gjennom far og ikke gjennom mor. Barnets etniske identitet er gjerne knyttet til faren selv om han er ukjent eller barnet aldri møter faren. Patricia Weitsman

(2008, s. 566–567) betegner dette som et mektig budskap om hvordan identitet er forstått, at fars etniske identitet og skammen rundt unnfangelsen er de eneste faktorer som teller, og mors bidrag mister all verdi.

For denne gruppen krigsbarn, født som et resultat av seksuell vold, har retten til å vite om sitt biologiske opphav vært av betydning. I noen tilfeller visste ikke mor hvem faren var, mens noen ganger kunne mor føle på skam eller frykt som gjorde at hun ikke ville oppgi navnet til far på fødselsattesten (Margaria, 2011, s. 165). Selv om denne informasjonen ikke kunne oppdrives, ble holdt tilbake eller ikke ble inkludert på fødselsattester, opplevde allikevel barna forskjellsbehandling og stigma på grunn av sitt opphav (Margaria, 2011, s. 165). Viktigheten av å vite om og forstå sitt eget opphav er noe som kan være særlig relevant å forstå i et flerdimensjonalt perspektiv. Vi kan lære noe fra eldre krigsbarn om hvordan vi kan imøtekomme de yngre krigsbarna, med tanke på utfordringer med identitet og tilhørighet, samt hva som har utgjort en positiv forskjell for dem. Hva har betydningen av å få voksne opp «blant sine egne», hos mor eller mors familie, vært for eldre krigsbarn, og hvordan har dette endret seg over tid? Det har gjennom revitaliseringen i Norge, for både samer og kvener, vært et skifte i synet på egen kultur, som det også ville vært relevant å undersøke. Eksempler fra Sør-Stillehavet gjengir positive og negative erfaringer, som også er sammenvevd med andre dimensjoner som lokalsamfunnets holdninger til mor og barn. Dette vil jeg diskutere videre når jeg gjengir eksempler på hvordan etnisitet har spilt en rolle for krigsbarn i Norge.

Betydningen av etnisitet for krigsbarn i Norge

I rapporten *Krigsbarn i fredstid: Sosialpolitiske og profesjonelle føringer i synet på tyske-norske krigsbarn 1945-1947* av Eva Simonsen og Kjersti Ericsson (2004) beskrives vektleggingen av fars bakgrunn under og etter andre verdenskrig på en måte som kan sammenlignes med forholdene under krigen på Balkan. De fleste krigsbarna i Norge fikk norsk statsborgerskap i samsvar med sin mor: «Likevel er det i denne sammenhengen som om faderskap, i en mer essensiell forstand, dominerer over moderskapet, og faren setter sitt buemerke på avkommet uansett morens nasjonalitet» (Simonsen & Ericsson, 2004, s. 35–36). Dette bidro til at Nazi-Tyskland kunne erklære krigsbarna som tyske, men «en tysk far kunne ikke gjøre barnet til en samisk mor ‘arisk’» (Simonsen & Ericsson, 2004, s. 36). Nasjonalitet er ikke nødvendigvis det samme som etnisk tilhørighet, men å vektlegge det ene på bekostning av det andre kan bidra til å usynliggjøre etnisk tilhørighet og den eventuelle betydningen det har for den enkelte.

Ericsson og Simonsen (2005) beskriver skjebnen til to krigsbarn født i Norge, og viser hvordan mors etnisitet spilte en rolle for hvordan de ble kategorisert, og hvilke konsekvenser det fikk. Jeg vil gjengi en oppsummering av deres erfaringer fra boka til Ericsson og Simonsen (2005, s. 31–37). Reidun hadde en norsk mor, mens Reidar hadde en samisktalende mor. Reidun ble plassert på norsk barnehjem etter at hun ble født; hennes mor gav henne fra seg. Lebensborn tok senere over ansvaret for Reidun og sendte henne til Tyskland, hvor hun først ble plassert på barnehjem og senere i et pleiehjem. Rett før krigens slutt ble Reidun satt i barnehjem igjen, og våren 1948 ble Reidun sendt tilbake til Norge. Hun hadde vært mye syk, og da hun kom til Norge, snakket hun bare tysk. Skolegangen hennes ble ødelagt, da hun ikke fikk særlig hjelp og strevde med å lære. Hun bodde hos en fostermor til hun var 14 år, da ble hun sendt på pikehjem. Da hun var 16 år, fikk hun treffe sin biologiske mor for første gang. I voksen alder har Reidun etablert egen familie, og hun har hatt mange jobber. Hun har forsøkt å finne familien i Tyskland, men de var ikke særlig interessert i kontakt. Faren til Reidun døde uten at hun fikk treffe ham.

Reidar er født og oppvokst i Nord-Norge. Moren hadde samisk bakgrunn, hun var samisktalende og snakket dårlig norsk. Det var ikke populært i morens familie, eller i lokalmiljøet, at hun hadde fått barn med en tysk soldat, og mor til Reidar ville dra sørover i 1945. Besteforeldrene satte foten ned, og Reidar ble igjen, han vokste opp med sin mors foreldre, noe som ifølge ham selv var et lykketreff:

Reidar opplevde støtte og beskyttelse i slekt og nærmiljø, og hadde en god oppvekst i storfamiliens skjød. De snakket aldri negativt om Reidar som tyskerunge. I stedet ble hans tyske herkomst vendt til noe positivt: «Tenk at du er germaner.» Han husker en gang en fremmed kom og skjelte ham ut for å være tyskerunge. Men da tok bestemor den fremmede fatt: «Det kan være at han er mye bedre enn deg, han er germaner, du er bare en same!» (Ericsson & Simonsen, 2005, s. 34–35)

Eksemplet med Reidar sier noe om hvordan det var å være samisk på denne tiden, en sammensatt identitetserfaring som er preget av lang tid med hard fornorskingspolitikk og sterke fordommer mot den samiske befolkningen. Vi kan ikke trekke en generell konklusjon om betydning av mors etnisitet basert på eksemplene med Reidar og Reidun, men de viser at det har vært av betydning for krigsbarna før og etter krigen. Eksemplene forteller om okkupasjonsmaktens forskjellbehandling av krigsbarna, basert på mors etnisitet. Det forteller også at både mors og fars etnisitet kan ha blitt trukket frem som noe negativt og noe positivt

når krigsbarna var yngre. Eksemplene fra krigsbarna i Sør-Stillehavet reflekterer at det var både positive aspekter og utfordringer med å vokse opp blant «sine egne», noe eksempelet med Reidar også reflekterer. Spørsmålet er dermed ikke om mors etnisitet har vært av betydning, men hvilken betydning det har hatt for de samiske og kvenske krigsbarna.

Det er to argumenter jeg vil trekke frem for at det er viktig og relevant å undersøke betydningen av mors etnisitet for krigsbarn født i Norge. Det første er at erfaringene til samiske og kvenske krigsbarn ikke har blitt spesifikt undersøkt, og dette berører spørsmål om å dokumentere og belyse felles krigshistorie i Norge. Jeg har i denne teksten gjengitt eksempler på samiske og kvenske perspektiv fra eksisterende forskning som formidler at mors etnisitet har vært av betydning for krigsbarna selv (Ericsson & Simonsen, 2005, 2008), og det var av betydning for hvordan denne gruppen krigsbarn ble behandlet av okkupasjonsmakten under krigen (Olsen, 1998; Evjen & Sindt, 2022). En systematisk dokumentasjon og undersøkelse av erfaringene til samiske og kvenske krigsbarn kan kanskje gi en forståelse av betydningen av etnisk tilhørighet gjennom et helt liv. Det vil bidra til både å nyansere kunnskapen vi har om krigsbarn i Norge enda mer, samt være et relevant bidrag til eksisterende forskning på krigsbarn i et internasjonalt perspektiv. I tillegg til å være et synliggjørings- og dokumentasjonsprosjekt er betydningen av mors etnisitet noe yngre generasjoner med krigsbarn blir konfrontert med på ulike vis. Hva kan vi lære om hva som har vært ressurser og utfordringer for krigsbarna fra andre verdenskrig når det gjelder etnisitet? Kan dette være til hjelp for de yngre generasjonene med krigsbarn, som de i Bosnia? Dette er spørsmål vi ikke har svar på.

Det har ikke vært en klar og ryddig vei gjennom historien for den samiske og kvenske delen av befolkningen når det gjelder etnisk tilhørighet og identitet. Britt Kramvig (1999) beskriver noe av denne utfordringen, og antyder hvordan identitet utformes for folkene som bor i kyst- og fjordstrøk i Nord-Norge. «Sentrale spørsmål for mange i disse samfunnene er hvordan man skal være i stand til å forvalte en identitet som inneholder fragmenter fra både den samiske, den kvenske og den norske verden» (Kramvig, 1999, s. 119). Etnisitet har blitt noe en kan bruke for å bekjenne, erklære eller vise støtte til, det kan være identitetsbyggende og identitetsfremmende. På grunn av de store endringene som har skjedd siden andre verdenskrig med syn på multikulturelle kategorier, herunder også samisk og kvensk, så er det helt andre muligheter åpne nå for å re-etablere ens identitet i et mer positivt lys. Et eksempel på en slik endring er et krigsbarn som ble intervjuet som voksen kvinne og stolt beskriver seg selv om multikulturell med sine tyske, finske, samiske og norske aner (Ericsson & Simonsen, 2008, s. 412). Selv om nasjonaliteten er norsk, kan det være mer komplekst enn dette når det

handler om identitet og tilhørighet. Med de endringene som har skjedd for den samiske og kvenske delen av befolkningen, vil det være relevant å kartlegge endringer gjennom et helt liv, nettopp for å muliggjøre at vi kan lære hva som har vært til hjelp og en ressurs når det gjelder etnisitet, identitet og tilhørighet. Denne eldste generasjonen med krigsbarn født under og rett etter andre verdenskrig har nå også egne barn, barnebarn og kanskje oldebarn. Hvordan har det å være krigsbarn, sammen med etnisk tilhørighet, virket i familiene? Vi vet ikke sikkert hvor mange av krigsbarna i Norge som ble født av mødre av samisk eller kvensk tilhørighet. Men å omtale alle krigsbarna i Norge som kun norske er å usynliggjøre denne mer sammensatte gruppen.

Hvorfor er det relevant i dag?

Et siste argument for å forske mer på samiske og kvenske krigsbarn er spørsmål om tilnærming til forskning på krigsbarn generelt og vektlegging av flerdimensjonalitet og sikkerhetisering. Krigsbarn i Norge søkte på 1980- og 1990-tallet anerkjennelse og gjenoppreisning på samme tid som den samiske og kvenske befolkningen. Det resulterte blant annet i opprettelsen av en erstatningsordning i 2002 til de «som ble påført særlige lidelser, tap og urimeligheter som følge av at de var krigsbarn», samt en erstatningsordning til «eldre utdanningsskadelidende samer og kvener» (St.meld. nr. 44 (2003–2004), s. 21). Gruppen med samer og kvener som var tiltenkt denne erstatningsordningen, var de som mistet deler av eller hadde manglende utdanning under og etter andre verdenskrig som en konsekvens av okkupasjon og fornorskningspolitikken (St.meld. nr. 44 (2003–2004), s. 63). Noen krigsbarn kan ha vært en del av begge disse gruppene. Dette er et eksempel på hvorfor det er hensiktsmessig å anvende en flerdimensjonal tilnærming når vi undersøker krigsbarns utfordringer og behov.

Ericsson og Simonsen (2005, s. 16) skriver i sin bok *Krigsbarn i fredstid* at definisjonen av noen mennesker som en sosial problemkategori «er særlig egnet til å belyse krigsbarnas skjebne». Mange av de fordommer og negative egenskaper som har blitt tillagt krigsbarna som gruppe, har også blitt tillagt den samiske og kvenske befolkningen på et tidspunkt. Hva slags mennesker var de, og ville de utgjøre en sikkerhetstrussel mot den norske nasjonen? Var barna «biologisk mindreverdige og bar på en arv som disponerte dem for å bli åndssvake, prostituerte, kriminelle, løsgjengere og alkoholister»? (Ericsson & Simonsen, 2005, s. 28). Niemi (2002, s. 28–29) gjengir hvordan rasetenkningen på begynnelsen av 1900-tallet og frem til mellomkrigstida gav mer kraft til argumenter om kvener og samers biologiske annerledeshet. Det ble argumentert blant annet for kveners lave seksualmoral, og

de ble beskrevet som særlig brutale. Samiske og kvenske krigsbarn har vært en særlig sårbar gruppe krigsbarn i kraft av å bli møtt med negative holdninger som krigsbarn og som samer/kvener. Selv om fornorskningspolitikken gradvis slapp taket etter andre verdenskrig, eksisterte den i praksis i de påfølgende tiårene gjennom holdninger og hvordan barn kunne bli møtt i skolen. Når yngre generasjoner med krigsbarn kjemper for anerkjennelse og rettigheter, som de på Balkan, kan kunnskap om erfaringer samlet gjennom et helt liv være en ressurs for utformingen av en politikk for fremtidige generasjoner av krigsbarn hvor mors etnisitet er et tema. Det er også et spørsmål om kjønnsperspektiv, å ta til etterretning og undersøke betydningen av mors bidrag. Hvordan familie, lokalsamfunn og staten behandlet krigsbarna, er en del av vår felles norske, samiske og kvenske historie. Det er en del av den større debatten om hvordan vi som samfunn møter krigsbarn og lærer av tidligere generasjoner. Vi får kanskje ikke vite mer om erfaringene til disse krigsbarna, fordi denne eldre generasjonen nå ikke lenger er barn. Er de født mellom 1940 og 1946, så er de mellom 76 og 82 år i 2022. Vi har dermed lite tid igjen til å spørre dem om deres erfaringer og egen forståelse av hvem de er, samt betydningen av mors etnisitet gjennom et helt liv.

I denne artikkelen har jeg presentert og diskutert eksisterende forskning på krigsbarn i norsk og internasjonal kontekst med et fokus på etnisitet. Jeg mener etnisitet er et betimelig perspektiv å inkludere i forskning på og diskusjoner om yngre og eldre generasjoner av krigsbarn. Når yngre generasjoner med krigsbarn søker om anerkjennelse og gjenoppreisning, som krigsbarna i Norge gjorde, vil det være viktig å etterspørre hvilken rolle etnisitet har og skal ha for hvordan statlige instanser håndterer slike forespørsler og krav. Jeg håper også at når vi snakker om krigsbarn fra andre verdenskrig i Norge fra nå av, så vil de ikke bare omtales som norske uten å anerkjenne at det er mer nyansert. At vi ikke usynliggjør realiteten av det samiske og kvenske, selv om vi vet lite om hvilken betydning det faktisk har hatt.

Takk til Inger Skjelsbæk for gode kommentarer.

Referanser

Bennett, J.A., & Wanhalla, A. (2016a). *Mother's Darlings of the South Pacific: The Children of Indigenous Women and U.S. Servicemen, World War II*. University of Hawai'i Press.

<https://www-jstor-org.ezproxy.uio.no/stable/j.ctvvn610>

Bennett, J.A., & Wanhalla, A. (2016b). «Introduction: A New Net Goes Fishing». I J.A. Bennett & A. Wanhalla (red.), *Mother's Darlings of the South Pacific: The Children of Indigenous Women and U.S. Servicemen, World War II* (s. 1–30). University of Hawai'i Press.

<https://www-jstor-org.ezproxy.uio.no/stable/j.ctvvn610>

Bjørklund, I. (2016). «Er ikke blodet mitt bra nok?»: Om etniske konstruksjoner og identitetsforvaltning i Sápmi. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 33(1–2), 8–20.

<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2016-01-02-02>

Borge, B.H. (2014). Krigsbarna i Sør-Varanger: Et vitnesbyrd om utstrakt norsk-tysk kontakt. *Heimen*, 51(1), 82–91. <https://doi.org/10.18261/ISSN1894-3195-2014-01-07>

Ellingsen, D. (2004) *Krigsbarns levekår: En registerbasert undersøkelse*. Statistisk Sentralbyrå.

Ericsson, K., & Simonsen, E. (2005). *Krigsbarn i fredstid*. Universitetsforlaget.

Ericsson, K., & Simonsen, E. (2008). On the Border – The contested children of the Second World War. *Childhood*, 15(3), 397–414. <https://doi.org/10.1177/0907568208091670>

Eriksen, K.E., & Niemi, E. (1981). *Den finske fare: Sikkerhetsproblemer og minoritetsspolitikk i nord 1860–1940*. Universitetsforlaget.

Evjen, B., & Sindt, R. (2022). Nærkontakt: Krigsmødre, krigsbarn og krigsbruder. I B. Evjen (red.), *Andre verdenskrig i nord 2 – En annerledes hverdag* (s. 125–160). Orkana akademisk.

Gullestad, M. (2002). Invisible Fences: Egalitarianism, Nationalism and Racism. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 8(1), 45–63. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.00098>

Keskinen, S., Skaptadóttir, U.D., & Toivanen, M. (2019). Narrations of homogeneity, waning welfare states, and the politics of solidarity. I S. Keskinen, U.D. Skaptadóttir og M. Toivanen (red.), *Undoing Homogeneity in the Nordic Region: Migration, Difference, and the Politics of Solidarity* (s. 1–17). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315122328>

Kramvig, B. (1999). I kategoriernes vold. I H. Eidheim (red.), *Samer og nordmenn: Temaer i jus, historie og sosialantropologi* (s. 117–139). Cappelen Akademisk Forlag.

Margaria, A. (2011). The Right to ‘Genetic Truth’ of Children Born of War: A Particular Focus on Bosnia and Herzegovina. *International Journal on Rule of Law, Transitional Justice and Human Rights*, 2(2), 159–171.

Mochmann, I.C. (2017). Children Born of War – A Decade of International and Interdisciplinary Research. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 42(1), 320–346. <https://www.jstor.org/stable/44176035>

Niemi, E. (2002). Kategoriernes etikk og minoritetene i nord: Et historisk perspektiv. I *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, Samisk forskning og forskningsetikk*, bd. 2, 22–44. De nasjonale forskningsetiske komiteer.

Olsen, K. (1998). *Krigens barn – De norske krigsbarna og deres mødre*. Aschehoug.

Simonsen, E., & Ericsson, K. (2004). *Krigsbarn i fredstid – sosialpolitiske og profesjonelle føringer i synet på tysk-norske krigsbarn 1945–1947*. Universitetet i Oslo.

St.meld. nr. 44 (2003–2004). *Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningskadelidende samer og kvener*.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-44-2003-2004-/id198295/>

Wanhalla, A., Bennett, J.A., & Anderson, R. (2016). Epilogue. I J.A. Bennett & A. Wanhalla (red.), *Mother’s Darlings of the South Pacific: The Children of Indigenous Women and U.S. Servicemen, World War II* (s. 300–308). University of Hawai’i Press. <https://www-jstor-org.ezproxy.uio.no/stable/j.ctvvn610>

Weitsman, P.A. (2008). The Politics of Identity and Sexual Violence: A Review of Bosnia and Rwanda. *Human Rights Quarterly*, 30(3), 561–578. <https://doi.org/10.1353/hrq.0.0024>